

تحلیل محتوای اشعار کتب درسی فارسی دوره ابتدایی با توجه به مؤلفه‌های ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری

مهدی میرزایی^۱

چکیده

ادبیات مقاومت و پایداری که حاصل مقاومت یک ملت در برابر تهاجم، حمله و اشغال متجاوزان است، در عرصه اندیشه، اعتقاد، مشرب و مذهب بسیار اهمیت دارد. پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای اشعار کتب درسی فارسی دوره ابتدایی با توجه به مؤلفه‌های ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری، انجام گرفته است. روش این پژوهش اسنادی و توصیفی-تحلیلی محتواست. جامعه آماری پژوهش، اشعار کتاب‌های فارسی (خواننداری) دوره ابتدایی است که در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ چاپ شده است. با توجه به ماهیت موضوع و محدودیت جامعه آماری، از نمونه‌گیری صرف نظر شد. عمده‌ترین نتایج پژوهش بیانگر آن است که اشعار کتب درسی فارسی دوره ابتدایی، بیشتر از نوع غنایی و فاقد وزن عروضی و موسیقی بیرونی بوده و پربسامدترین درون‌مایه اشعار، تأکید بر مؤلفه‌های وطن‌دوستی و میهن‌پرستی در قالب اشعار افتخارآمیز و پیروزمندانۀ ملی و میهنی است. پایه‌های اول و پنجم با سه مورد، بیشترین تأکید را بر این امر دارند و در بررسی کلی مؤلفه‌های مقاومت، ایثار و پایداری، پایه ششم با شانزده مورد، بیشترین فراوانی را دارد. محتوای اشعار این کتب در زمینه شناخت ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری، نسبتاً خوب است و بیشترین اشعار پایداری، از سروده‌های کبری هاشمی انتخاب شده‌اند.

کلیدواژه‌ها: ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری، شعر پایداری، کتاب فارسی، دوره ابتدایی.

^۱آموزگار اداره آموزش و پرورش منطقه موسیان، استان ایلام mmirza1000@gmail.com

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۰/۰۲/۱۰ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۱۴۰۰/۰۸/۲۵

مقدمه

کودکان دبستانی در سنی هستند که روند فراگیری زبان و ادبیات در آن‌ها، بی‌نهایت سریع است و این مشخصه، به رشد فکری و غنای شخصیتی آنان کمک می‌کند. تأثیر شعر بر به‌خاطر سپاری متون کتب درسی این دوره، بسیار چشم‌گیر است. شور و نشاط همراه با علاقه فطری کودکان به شعر، توان یادگیری متون را در آن‌ها افزایش می‌دهد و خیال‌انگیزی و موسیقایی بودن شعر می‌تواند تأثیرات زیادی بر روحیه و شنیدن توأم با لذت کودکان داشته‌باشد (کیانی، ۱۳۹۴: ۱۱۲).

کتاب درسی از پرکاربردترین رسانه‌ها در نظام‌های آموزشی کشورهای مختلف جهان، به‌ویژه نهاد آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران است که مهم‌ترین سند مکتوب و مدون تعلیم و تربیت به شمار می‌آید و فعالیت‌های یادگیرندگان بر محور آن سازماندهی می‌شود (دیباچی صابر و همکاران، ۱۳۸۹: ۳۴).

نقش کتب درسی، فراهم‌نمودن امکانات و شرایط مناسب برای ایجاد تغییرات مطلوب در رفتار دانش‌آموزان ابتدایی از طریق فرایند یاددهی و یادگیری است. از این نظر، محتوای برنامه درسی به جهت نقشی که در تحقق اهداف شناختی، عاطفی، روانی- حرکتی و عملکردی در همه زمینه‌ها ایفای می‌کنند، از اهمیت خاصی برخوردار است. از این‌رو، اگر برنامه درسی و محتوای کتب آموزشی و تحلیل محتوای آن‌ها، هماهنگ و همسو با اهداف کلی و جزئی نظام تعلیم و تربیت نباشد، نمی‌توان نسبت به تحقق هدف‌های مورد انتظار، امیدی داشت.

موضوع مقاومت و پایداری هم از این قاعده مستثنی نیست. ضرورت تبیین ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری از آن‌رو است که این امر، تنها نسخه‌ رهایی‌بخش و امیدآفرین ملت‌های آزادی‌خواه مسلمان از یوغ دول وابسته به غرب و استکبار جهانی بوده و زمینه خودآگاهی، برانگیختگی عمومی، چشم امید داشتن به آینده، برپایی حکومت اسلام ناب محمدی (صلی الله علیه و آله و سلم) به دور از تحجر و تفرقه‌افکنی و ناامنی، گسترش صلح و دوستی، برادری، برابری، انسجام و همبستگی با هدف غلبه بر مسائل و مشکلات فعلی جهان اسلام و نیرنگ‌های دشمنان اسلام را در پی دارد. به‌علاوه، تبیین مسئله مقاومت و پایداری در منطقه خاورمیانه، جدای از نشان‌دادن اهمیت ذاتی مقاومت و پایداری و ظرفیت‌های گذشته، حال و آینده آن، می‌تواند پرده از روی سال‌ها جنایت، ظلم و ستم، تزویر، ارباب، فساد، ترور، غارت، زور، استعمار، استکبار، بی‌قانونی و عدم تعهد به قوانین بین‌المللی دشمنان بردارد و چهره پلید و زشت آنان را بیشتر از همیشه برای جهانیان نمایان‌سازد. این امر، به‌ویژه برای دست‌اندرکاران نظام تعلیم و تربیت،

_____ تحلیل محتوای اشعار کتب درسی فارسی دوره ابتدایی با توجه به ...

برنامه‌ریزان، پژوهشگران، مؤلفان کتب درسی، معلمان، دانش‌آموزان و والدین بسیار مهم، اساسی و حساس است.

مقاله حاضر، با چنین نگاهی به دنبال تحلیل محتوای^۲ اشعار^۳ کتب درسی فارسی^۴ در دوره ابتدایی^۵ است و هدف اصلی پژوهش، مشخص نمودن میزان تأکید بر مؤلفه‌های مرتبط به ادبیات مقاومت، پایداری و ایثار در محتوای اشعار کتب فارسی خوانداری دوره ابتدایی می‌باشد. به بیانی دیگر، این پژوهش به دنبال پاسخ این سؤالات است:

۱. در اشعار کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی، کدام‌یک از مؤلفه‌های ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری مورد توجه قرار گرفته‌اند؟

۲. بین میزان توجه به مؤلفه‌های ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری در اشعار کتب فارسی پایه‌های مختلف دوره ابتدایی، تفاوت معناداری وجود دارد؟

برای دست یافتن به هدف اصلی پژوهش و پاسخ سؤالات، این مقاله دو گام برداشته است: ابتدا برای استخراج اصول و مؤلفه‌های مهم، مشترک و جهانی مقاومت و پایداری که باید در محتوای اشعار کتب درسی به‌عنوان منبع اصلی برنامه درسی^۶ مورد توجه قرار گیرند، مبانی نظری و کلیات ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری مورد مطالعه قرار گرفته، سپس محتوای اشعار کتب درسی فارسی با توجه به اصول و مؤلفه‌های فراهم آمده، تحلیل شده است تا مشخص گردد محتوای اشعار این کتب تا چه اندازه منطبق با اصول جهانی ادبیات مقاومت و پایداری است و در آن‌ها تا چه حد به مسائل و موضوعات مختلف این نوع از ادبیات توجه شده است.

ادبیات و پیشینه پژوهش

مقاومت^۷ (مقاومه)، مصدر باب مفاعله از ریشه قوم و به معنی رویارویی با قدرت و در برابر او پایداری و مقاومت کردن، ایستادگی در برابر اراده شخص و تسلیم نشدن در برابر مقاصد او و مخالفت با هر چیزی است که ناسازگار و ناهمگون با عدالت و آرزو باشد. علاوه بر این، در معنای راندن، سرکشی، آشوب و انقلاب هم به کار می‌رود (مصدری افشار، ۱۳۷۷: ۴۸).

^۲ Content Analysis

^۳ Poetry's

^۴ Persian Book

^۵ Elementary Level

^۶ Curriculum

^۷ Resistance

ادبیات^۸، هنری کلامی است که برای بیان احساسات، عواطف و اندیشهٔ انسانی پدیدمی‌آید و در آن، علاوه بر تخیل، ارتباط با دنیای واقعی نیز معنادار است. شعر به‌عنوان بخشی از ادبیات، گره‌خوردگی عاطفه و تخیل است که در زبان آهنگین شکل می‌گیرد. و شعر پایداری، فارغ از دلالت‌های موضوعی، از نظرگاه فلسفی و علوم عقلی، شعری است که نتیجهٔ همراهی و همدلی میهنی یا قومی در برابر هرگونه تجاوزگری است. قطعاً جنگ، تنها بستر شعر پایداری نیست؛ چراکه پایداری و مقاومت از یک‌سو و مفاهیم شعری و ادبی از سویی دیگر، در زندگی بشر عملاً جولانگاهی به‌مراتب فراخ‌تر در اختیار دارند.

ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری^۹ به مجموعه‌آثاری، اعم از شعر و نثر، اطلاق می‌شود که از زشتی‌ها و پلشتی‌های بیداد یا تجاوزگر بیرونی در همهٔ حوزه‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و اجتماعی با زبانی هنری سخن می‌گوید. برخی از این آثار، پیش از رخ نمودن فاجعه و برخی دیگر، در میانهٔ جنگ و یا پس از آن به نگارش درمی‌آیند (شکری^{۱۰}، ۱۹۸۸، ترجمهٔ روحانی، ۱۳۶۶: ۸۱).

مفهوم مقاومت و پایداری، مفهومی عام در فرهنگ ملت‌هاست و این مفهوم، کاملاً ارزشمند محسوب می‌گردد؛ زیرا مقاومت، نوعی واکنش در برابر تهاجم است و به همان دلیلی که انسان، ناخواسته در مواجهه با خطر، دست‌هایش را حایل بدن می‌کند، حس مقاومت و پایداری در برابر مهاجم هم امری ذاتی و برخاسته از فطرت انسان‌هاست.

ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری، یکی از زیرمجموعه‌های شعر متعهد است که همچون دیگر انواع ادبی، قدمتی دیرینه دارد. این نوع ادبی، در دورهٔ صد سالهٔ شعر معاصر ایران، تجلی و نمود زیادی داشته‌است؛ زیرا در طی این دوره، تحولات و انقلاب‌های مهمی چون: انقلاب مشروطه، قیام‌های مسلحانهٔ گروه‌های مختلف، انقلاب اسلامی ایران، جنگ تحمیلی و ... به وقوع پیوسته و همین مسائل باعث شده تا به شعر مقاومت و پایداری و جنبه‌های مختلف زبانی و زیباشناختی آن، بیشتر توجه‌شود (طاهری ماه‌زمینی، ۱۳۹۴: ۹۷).

مهم‌ترین مؤلفه‌های محتوایی این دسته از آثار، عبارت است از: شهادت‌طلبی و میل به جهاد در راه خدا، بازتولید فرهنگ مقاومت و ایستادگی، عدالت‌گرایی، امید به آیندهٔ کشور، انسجام و همبستگی اسلامی- ایرانی، احیاگرایی و خودباوری اسلامی، آرمان‌خواهی، اراده‌طلبی الهی، آزادی‌خواهی، وطن‌دوستی و میهن‌پرستی، حفظ آرمان‌ها، دستاوردها و ارزش‌ها، معنویت‌گرایی و

^۸ Literature

^۹ Literature of Resistance & Sacrifice and Sustainability

^{۱۰} Shokri, G

_____ تحلیل محتوای اشعار کتب درسی فارسی دوره ابتدایی با توجه به ...

تقویت معرفت دینی، مبارزه با ظلم و استکبارستیزی، انقلابیگری و ولایت‌مداری، بیداری اسلامی و نفرت از دشمنان، برانگیختگی، بصیرت و خودآگاهی.

پیش از این، پژوهش‌های قابل‌توجهی در زمینه ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری صورت‌گرفته‌است که در ادامه، شماری از نزدیک‌ترین آن‌ها به موضوع مقاله حاضر، مختصراً معرفی می‌شوند: صیادی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۲)، به بررسی بازخوانی اندیشه بیداری اسلامی امام خمینی (ره) در اشعار مصطفی جمال‌الدین پرداختند. نتایج نشان داد که اشعار مصطفی جمال‌الدین بر مؤلفه‌هایی نظیر: مبارزه با استکبار، برپایی حکومت عدل الهی، برکناری حکومت طاغوت، بازگشت به خویشستن، گسترش فرهنگ مقاومت و شهادت‌طلبی، تأکید بر حقوق حقه فلسطینیان و نفی صهیونیسم، برچیده‌شدن بساط ظلم و ستم در عراق و تأکید بر مذهب و موقعیت اجتماعی و سیاسی ملل مسلمان دارند. طاهری ماه‌زمینی (۱۳۹۴)، به بررسی تحلیل زبان شعر پایداری در ادبیات معاصر ایران پرداخته‌است. نتایج این تحقیق روشن ساخت که شعر پایداری در تاریخ صدساله شعر معاصر ایران، در کل دوازده بخش یا نمود دارد: ۱- شعر بیداری، اشعار اعتراض و شعر کارگری دوره مشروطه ۲- شعر پایداری، شعر اعتراض، شعر کارگری و شعر چریکی دوره قبل از انقلاب اسلامی ۳- شعر جنگ (دفاع مقدس)، شعر پایداری بعد از جنگ تا کنون، شعر اعتراض، شعر انتظار و شعر کارگری دوره انقلاب اسلامی. گنجی بیجارپس و قندور بیجارپس (۱۳۹۴)، پژوهشی در مورد تجلی الگوهای پایداری در کتب فارسی انجام داد. نتایج بیانگر آن بود که مبارزه با ظلم، فلسفه مقاومت، حفظ روحیه شهادت‌طلبی و تأسی از شهدا، از مهم‌ترین تجلی‌ها بودند. توسط پاک‌مهر و همکاران (۱۳۹۵)، پژوهشی در خصوص تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی از حیث توجه به آموزه‌های انقلاب اسلامی ایران صورت گرفت. نتایج نشان داد که چهار مقوله عدالت اجتماعی، استقلال، آزادی و معنویت‌گرایی به عنوان ارزش‌های بنیادین انقلاب اسلامی مطرح شده و بر مؤلفه‌هایی همچون: مقاومت و ایستادگی اسلامی، پاسداری، مبارزه با ظلم و ستم، تقویت جبهه مقاومت و پایداری، مبارزه با قدرت‌طلبی ابرقدرت‌ها و زیاده‌خواهی اسرائیل در مقابل حقوق ملت مظلوم و مقاوم فلسطین تأکید شده‌است. آقا نوری و غلامحسین‌زاده (۱۳۹۵)، به بررسی تحلیل آماری- رویکردی در حوزه ادبیات مقاومت و پایداری پرداختند. در این پژوهش مشخص شد که ادبیات پایداری یا ادب مقاومت، گونه‌ای از ادبیات سیاسی- اجتماعی است که همراه با شرح و توصیف مقاومت‌های مردمی در برابر استبداد و تهاجم، به‌مثابه عنصری کارآمد به بیدارگری، عدالت‌خواهی و ظلم‌ستیزی کلامی می‌پردازد. در این پژوهش به رویکردهای ادبیات پایداری، یعنی رویکردهای ماهیت‌نگر، کیفیت‌نگر، سیاسی- اجتماعی، آسیب‌شناسانه، دینی، تطبیقی، منبع‌شناسانه و نظریه‌محور پرداخته شده‌است. در پایان مشخص شد رویکرد ماهیت‌نگر (شناسایی و چپستی ادب پایداری) از بسامد بالاتری برخوردار بود. بیرانوند و آریان (۱۳۹۶)، به

بررسی جایگاه ادبیات پایداری در کتب فارسی دوره متوسطه پرداختند. نتایج نشان داد شاخص‌هایی همچون: دعوت به مبارزه با ظلم و ستم، بیان جنایات و بیدادگری‌ها، توصیف و ستایش جان‌باختگان و شهیدان، القای امید به آینده و پیروزی موعود جبهه مقاومت و پایداری، ستایش سرزمین خود، یادکردن روزها و حوادث تاریخی انقلاب، درس‌های اخلاقی و اجتماعی و تبلور حماسه عاشورا در دفاع مقدس، از مهم‌ترین شاخص‌های ادبیات پایداری‌اند و در مجموع، کتب درسی فارسی از تعادل خوبی در حوزه ادبیات پایداری برخوردارند. توسط مظهری و صفری (۱۳۹۶) پژوهشی در مورد تجلی ادبیات پایداری در کتب فارسی انجام شد. نتایج روشن کرد که حفظ میراث دفاع مقدس و اشاعه روح مقاومت و پایداری در جامعه، از مهم‌ترین تجلی‌های ادبیات پایداری بودند. گتزر^{۱۱} (۲۰۰۲) در مورد ادبیات و شعر مقاومت تحقیقی انجام داده است. در قسمتی از این پژوهش به بررسی ضرورت شعر پایداری در مدارس پرداخته شده و نتایج نشان داد که محتوا و زمینه‌های تاریخی ادبیات مقاومت به‌طور مستقیم تأثیرگذار بوده و مفاهیم ادبی را در مدارس به سمت توسعه و گسترش مؤلفه‌هایی چون ایثار، از خود گذشتگی، آرمان‌طلبی و آزادی‌خواهی کشانده است. قاضی جزار^{۱۲} (۲۰۱۴)، به بررسی وضعیت مفاهیم سیاسی در برنامه‌های درسی مدارس کشور اردن پرداخت. نتایج حاکی است که محتوا از لحاظ کمی و کیفی بسیار ضعیف بود و بیشتر بر فهم مسائل سیاسی منطقه تأکید داشته و بر روی مفاهیم بیداری اسلامی، مقاومت و پایداری، بحران فلسطین، توسعه فهم سیاسی و توانایی برخورد فعال با مسائل جهانی کمتر اشاره شده است.

روش پژوهش

روش این پژوهش، اسنادی و توصیفی-تحلیل محتواست. توضیح این‌که ابتدا ابعاد و مؤلفه‌های مفهومی ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری به کمک روش اسنادی از متون نظری و سوابق پژوهشی احصا و سپس فراوانی میزان توجه به آن‌ها در اشعار کتب درسی فارسی دوره ابتدایی بررسی شده است. به بیانی دیگر، در این مقاله در تحلیل محتوای اشعار، از طرح برآورد پدیده‌ها در متن داده‌ها (ابیات) که اصلی‌ترین نوع طرح تحقیق در تحلیل محتواست، استفاده شده است. معیار مقایسه، توزیع نرمال فراوانی‌ها در مورد مؤلفه‌های مقاومت و پایداری است که فرض بر این است مؤلفه‌های آن، وزن یکسانی دارند. در زمینه کتب درسی، توزیع نرمال مجموع مؤلفه‌های مقاومت و پایداری با توجه به حجم اشعار در این کتاب‌ها مورد نظر بوده است. تحلیل محتوا، معنایی است و فراوانی، اشاره به مؤلفه‌های شانزده‌گانه مقاومت و پایداری دارد.

^{۱۱} Getz, Y

^{۱۲} Ghazi Jarrar, A

برای اعتباربخشی تحلیل، علاوه بر نظر متخصصان تعلیم و تربیت و دانشگاهی، از تجربیات نظری و عملی مبلغان، روحانیون، شاعران انقلابی و صاحب نظران امر ادبیات مقاومت و پایداری هم استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش، اشعار شش کتاب فارسی خوانداری چاپ شده در سال تحصیلی ۱۴۰۰-۱۳۹۹ است. و با توجه به ماهیت موضوع پژوهش و محدودیت جامعه آماری، از نمونه گیری صرف نظر شده و کل اشعار کتاب های مذکور در همه پایه ها تحلیل محتوا شده است. به عبارت دیگر، نمونه های مورد بررسی به صورت هدفمند و با توجه به انطباق با منطق تحلیلی پژوهش انتخاب شده اند.

یافته های پژوهش

دروس مرتبط با مقاومت، ایثار و پایداری

بررسی متون مندرج در کتاب های فارسی خوانداری شش پایه دوره های اول و دوم ابتدایی نشان می دهد که پایه های اول و پنجم، بیشترین عنوان شعر و پایه های دوم، سوم و چهارم، کمترین عنوان را دارند و در مجموع ۱۱ عنوان شعری در کتب فارسی دوره ابتدایی دیده می شود.

جدول شماره ۱: عنوان اشعار ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری در کتب درسی مورد بررسی

ردیف	نام شعر				پایه تحصیلی	ردیف	
	-	-	-	-			
۳	-	-	شادیم و پاک و خندانیم	جشن بهمن	ای ایران	پایه اول	۱
۱	-	-	-	-	روز خوب پیروزی	پایه دوم	۲
۱	-	-	-	-	خانه عزیز من	پایه سوم	۳
۱	-	-	-	-	ایران	پایه چهارم	۴
۳	-	-	ای ایران	تو آمدی	سرای امید	پایه پنجم	۵
۲	-	-	-	همه از خاک پاک ایرانیم	ای وطن	پایه ششم	۶
۱۱							

بررسی مؤلفه‌های مقاومت، ایثار و پایداری

بر اساس نتایج به‌دست‌آمده، به‌ترتیب مؤلفه‌های وطن‌دوستی و میهن‌پرستی، حفظ دستاوردها و ارزش‌های انقلابی، مبارزه با ظلم و استکبارستیزی، آرمان‌خواهی و آزادی‌خواهی، انسجام و همبستگی اسلامی- ایرانی، معنویت‌گرایی و تقویت معرفت دینی، شهادت‌طلبی و میل به جهاد در راه خدا، عدالت‌گرایی، بازتولید فرهنگ مقاومت و ایستادگی، انقلابیگری و ولایت‌مداری، امید به آینده کشور، بیداری اسلامی و نفرت از دشمنان و برانگیختگی، بصیرت و خودآگاهی، پربسامدترین مؤلفه‌های مورد توجه هستند.

جدول شماره ۲: فراوانی مؤلفه‌های ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری

ردیف	مؤلفه‌های مقاومت، ایثار و پایداری	پایه‌های تحصیلی دوره ابتدایی				
		اول و دوم	سوم	چهارم	پنجم	ششم
۱	شهادت‌طلبی و میل به جهاد در راه خدا	۰	۱	۰	۱	۱
۲	باز تولید فرهنگ مقاومت و ایستادگی	۰	۱	۰	۰	۱
۳	عدالت‌گرایی	۰	۱	۰	۱	۰
۴	امید به آینده کشور	۰	۱	۰	۰	۱
۵	وطن‌دوستی و میهن‌پرستی	۲	۱	۱	۱	۲
۶	انسجام و همبستگی اسلامی - ایرانی	۰	۱	۰	۱	۲
۷	احیاگرایی و خودباوری اسلامی- ایرانی	۰	۰	۰	۰	۱
۸	آرمان‌خواهی و آزادی‌طلبی	۱	۱	۰	۱	۲
۹	اراده‌طلبی الهی	۰	۱	۰	۰	۰
۱۰	حفظ دستاوردها و ارزش‌های انقلاب اسلامی	۱	۱	۰	۱	۲
۱۱	معنویت‌گرایی و تقویت معرفت دینی	۱	۱	۰	۰	۱

۱۲	مبارزه با ظلم و استکبارستیزی	۱	۱	۰	۱	۳	۶
۱۳	انقلابیگری و ولایت‌مداری	۰	۰	۰	۱	۱	۲
۱۴	بیداری اسلامی و نفرت از دشمنان	۰	۰	۰	۱	۱	۱
۱۵	برانگیختگی، بصیرت و خودآگاهی	۰	۰	۰	۱	۰	۱
	مجموع	۶	۱۱	۱	۹	۱۶	۴۵

با فرض یکسان بودن اهمیت مولفه‌ها، آزمون آماری مجذور کای برای بررسی معنی‌دار بودن تفاوت‌های مشاهده‌شده، اجرا گردید. باید تأکید کرد که عدد به دست آمده، مربوط به تعداد مواردی است که به آن مؤلفه در هر یک از اشعار کتب درسی اشاره شده است. این اشاره، ممکن است شامل ابیات، تصاویر، سؤالات و یا فعالیت‌ها و تکالیف باشد.

با توجه به این که مجذور کای (خی ۲)، در جدول از حد ۱ بزرگ‌تر است، تفاوت‌های مشاهده‌شده در فراوانی‌ها معنادار است. بنابر نتایج به دست آمده، در محتوای اشعار کتب درسی فارسی، بیشترین توجه به اهمیت و ضرورت مولفه‌های وطن‌دوستی و میهن‌پرستی با ۷ مورد و حفظ دستاوردها و ارزش‌های انقلاب اسلامی و مبارزه با ظلم و استکبارستیزی با ۶ مورد شده است و در مورد کل مؤلفه‌ها، در پایه ششم با ۱۶ مورد فراوانی، بیشترین توجه به مسئله مقاومت، ایثار و پایداری به چشم می‌خورد.

نتیجه‌گیری

بررسی و تحلیل محتوای اشعار کتب فارسی دوره ابتدایی نشان داد که توجه به مؤلفه‌های مرتبط با مسئله ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری در این کتب درسی به صورت طبیعی و متوازن دنبال نشده است. در پایه‌های سوم و ششم بیش از حد انتظار و در بقیه پایه‌ها، به ویژه پایه چهارم، کمتر از حد انتظار به موضوع توجه شده است. همچنین مشخص شد که از نظر تحلیل موضوعی، به مؤلفه‌های وطن‌دوستی و میهن‌پرستی، حفظ دستاوردها و ارزش‌های انقلاب اسلامی و مقابله با ظلم و استکبارستیزی در قالب اشعار ملی و میهنی توجه زیادی شده و به سایر مباحث، کمتر توجه شده است. در کل می‌توان گفت در مطالعه ابعاد مقاومت، ایثار و پایداری، فرصت‌های خوبی در زمینه شناخت ظرفیت‌های مؤلفه‌های شهادت‌طلبی و میل به جهاد در راه خدا، انسجام و همبستگی اسلامی - ایرانی، آرمان‌خواهی و آزادی‌طلبی در محتوای اشعار کتب درسی برای دانش

آموزان حاصل شده و محتوا نسبتاً غنی است؛ ولی چالش مهم این است که در کتب درسی، فقط بر شناخت و آگاهی سطحی و محفوظات تمرکز کرده و دیگر لایه‌های حیطة شناختی و نیز حیطة‌های عاطفی و عملکردی ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری را به‌طور وسیع پوشش نداده‌است. عمده‌ترین یافته‌های پژوهش، بیانگر آن است که در مجموع، اشعار کتب درسی فارسی دوره ابتدایی بیشتر از نوع غنایی و فاقد وزن عروضی و موسیقی بیرونی بوده و بیشترین درون‌مایه این اشعار، بر مؤلفه‌های خاص وطن‌دوستی و میهن‌پرستی در قالب اشعار افتخار‌آمیز و پیروزمندانه ملی و میهنی تأکید داشته و اشعار با محتوای ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری بیشتر از سروده‌های خانم کبری هاشمی است. به‌علاوه، پایه‌های اول و پنجم با ۳ مورد، بیشترین تأکید را بر مؤلفه‌های وطن‌دوستی و میهن‌پرستی داشته‌اند و در تحلیل کلی مؤلفه‌ها، پایه ششم با ۱۶ مورد، بیشترین فراوانی را داراست. و در پایان مشخص شد که نتایج این پژوهش، با تحقیقات صیادی‌نژاد و همکاران (۱۳۹۲)، گنجی بیجارپس و قندور بیجارپس (۱۳۹۴)، پاک‌مهر و همکاران (۱۳۹۵)، آقا نوری و غلامحسین‌زاده (۱۳۹۵)، گنز (۲۰۰۲) و قاضی جرار (۲۰۱۴) مطابقت و همخوانی دارد.

با توجه به آن‌چه گذشت، لازم است: ۱- برنامه‌ریزان و مؤلفان کتب درسی با توجه به اقتضائات برنامه درسی در عصر جدید و اهمیت مؤلفه‌های مطرح شده و لزوم همخوانی محتوای کتب درسی پایه‌های مختلف تحصیلی، سعی کنند این مؤلفه‌ها را به‌صورت تلفیقی و متوازن در خلال محتوای اشعار کتب درسی بگنجانند. ۲- برای این‌که جریان تحقیق، روندی منطقی و منسجم و میدانی گسترده داشته‌باشد، این پژوهش در مورد محتوای سایر کتب درسی و در مقاطع تحصیلی دیگر نیز انجام‌پذیرد. ۳- برنامه‌ریزان درسی با استفاده از ابعاد و مؤلفه‌های مسئله مقاومت، ایثار و پایداری که در این پژوهش معرفی شده، از نتایج این پژوهش به عنوان الگویی عملی جهت گزینش، طراحی و تدوین محتوای مناسب‌تر (برای پرورش همه‌جانبه‌تر هویت سیاسی، دینی و انقلابی دانش‌آموزان) استفاده نمایند. ۴- سایر پژوهشگران به رویکردهای دیگر، همچون: ماهیت‌نگر، سیاسی- اجتماعی، آسیب‌شناسانه، دینی، تطبیقی، منبع‌شناسانه و نظریه‌محور در حوزه ادبیات مقاومت، ایثار و پایداری بپردازند. ۵- آموزگاران با استفاده از روش‌های فعال یاددهی- یادگیری مناسب با آموزش فرهنگ مقاومت، ایثار و پایداری، مانند: بحث گروهی، آوازخوانی جمعی، ایفای نقش، کاوش به شیوه محاکم قضایی، استفاده از یادیارها و تحلیل مسائل اجتماعی و سیاسی که بیشتر بر درونی‌سازی مباحث در دانش‌آموزان توجه دارند، به رفع کم‌توجهی موجود در محتوای اشعار کتب درسی کمک کنند. ۶- با توجه به کاستی‌های محتوایی موجود در درون‌مایه اشعار کتب درسی، دست اندرکاران آموزش و پرورش به کمک آموزش‌های ضمن خدمت و کارگاه‌های آموزشی و توجیهی- تبلیغی، اهمیت پرداختن به مفاهیم مرتبط با ابعاد و مؤلفه‌های مقاومت و پایداری را برای مدیران و معلمان تشریح کنند تا آنان در فرصت‌ها و مناسبت‌های

تحلیل محتوای اشعار کتب درسی فارسی دوره ابتدایی با توجه به ...

گوناگون برای دانش‌آموزان تبیین نمایند و بدین ترتیب، این مباحث به برنامه درسی پنهان یا مغفول تبدیل نشوند. ۷- طراحی بسته‌ها و نرم‌افزارهای ادبی مرتبط با آموزش مباحث مقاومت، ایثار و پایداری ویژه معلمان، دانش‌آموزان، والدین و کارشناسان در دستور کار قرارگیرد تا به‌عنوان مکمل محتوای اشعار کتب درسی از آن‌ها استفاده شود.

شایسته است مؤلفان کتب درسی، به بررسی ابعاد شخصیتی، نظامی و انقلابی همه شهدای والامقام دوران دفاع مقدس و جبهه مقاومت، ایثار و پایداری منطقه، نظیر سپهبد شهید حاج قاسم سلیمانی پرداخته و متناسب با شخصیت و خصوصیات شهدای عزیز، اشعاری با محتوای غنی و به‌روز در کتب درسی بگنجانند تا هم باعث شناخت بیش از پیش دانش‌آموزان از شهید سلیمانی گران‌قدر و سایر شهدا شود و هم فرصتی برای شناخت تطبیقی ادبیات پایداری ملل منطقه و جهان دست‌دهد تا در نتیجه آن، تفاوت‌های ناب فرهنگی جبهه مقاومت، ایثار و پایداری ایران اسلامی که مبتنی بر آموزه‌های قرآن و اسلام، معنویت‌گرایی، آخرت‌اندیشی، شجاعت، دوران‌اندیشی و ولایت‌مداری است، بر همگان نمایان شود.

منابع

- آقا نوری، نعیمه و غلامحسین‌زاده، غلامحسین (۱۳۹۵). «تحلیل آماری-رویکردی پژوهش‌های حوزه ادبیات پایداری از آغاز تا پایان سال ۱۳۹۰». فصلنامه ادبیات پایداری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه شهید باهنر کرمان، سال هشتم، ش ۱۵: ۲۹-۱.
- بیرانوند، نسرین و آریان، حسین (۱۳۹۶). «جایگاه ادبیات پایداری در کتب فارسی دوره متوسطه». فصلنامه بهارستان سخن (ادبیات فارسی)، سال چهاردهم، ش ۳۵: ۱۲۲-۹۹.
- پاک‌مهر، حمیده و همکاران (۱۳۹۵). «بررسی و تحلیل محتوای کتب درسی دوره ابتدایی از حیث توجه به آموزه‌های انقلاب اسلامی ایران مبتنی بر نظرات شهید مطهری در کتاب پیرامون انقلاب اسلامی». دوفصلنامه علمی - پژوهشی پاسداری فرهنگی انقلاب اسلامی، دانشکده علوم انسانی اسلامی و قدرت نرم دانشگاه افسری و تربیت پاسداری امام حسین (ع)، سال ششم، ش ۱۴: ۱۹۶-۱۷۵.
- دیبایی صابر، محسن و همکاران (۱۳۸۹). «میزان درگیری برنامه درسی فارسی دوره ابتدایی (پایه سوم و چهارم) با مهارت‌های سواد خواندن بر اساس مطالعه بین‌المللی پرلز». فصلنامه نوآوری‌های آموزشی، سال نهم، ش ۳۶: ۴۹-۲۹.
- شکری، غالی (۱۹۸۸). ادب مقاومت، ترجمه محمد حسین روحانی (۱۳۶۶). تهران: نشر نو.

- صیادی نژاد، روح‌الله و همکاران (۱۳۹۲). «بازخوانی اندیشه بیداری اسلامی امام خمینی (ره) در اشعار مصطفی جمال‌الدین». دوفصلنامه مطالعات بیداری اسلامی، سال دوم، ش ۴: ۹۵-۱۱۰.

- طاهری ماه‌زمینی، نجمه (۱۳۹۴). تحلیل زبان شعر پایداری در ادبیات معاصر ایران. پایان‌نامه دکتری دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید باهنر کرمان.

۱۰۵

- گیانی، مهسا (۱۳۹۴). شعر و قصه و تاثیر آن بر آموزش مقطع ابتدایی. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، مرکز آموزش عالی زینب (س) بروجرد.

- گنجی بیجارپس، خدیجه و قندور بیجارپس، اسمعیل (۱۳۹۴). «تجلی الگوهای پایداری در کتب فارسی نونگاشت مقطع ابتدایی». همایش ملی آموزش ابتدایی.

- مصدری افشار، غلامحسین (۱۳۷۷). فرهنگ زبان امروز. تهران: نشر نو.

- مظهری، مهدی و صفری، حامد (۱۳۹۶). «بررسی تجلی ادبیات پایداری در کتب فارسی دوره متوسطه اول». نخستین همایش ادبیات مقاومت با محوریت شهدای دانشجوی استان خراسان شمالی.

- Getz, Y (۲۰۰۲). "Poetry of the Resistance, Resistance of the Poet." Studies in ۲۰th & ۲۱st Century Literature, Vol. ۲۶, No. ۱, PP: ۱-۷۳.

- Ghazi Jarrar, A (۲۰۱۴). "Political Concepts in Jordanian Schools Curricula the Scientific and Literary Streams" (Journal of Social and Behavioral Sciences, No. ۱۱۶. PP: ۳۰۷-۳۱۵).

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی